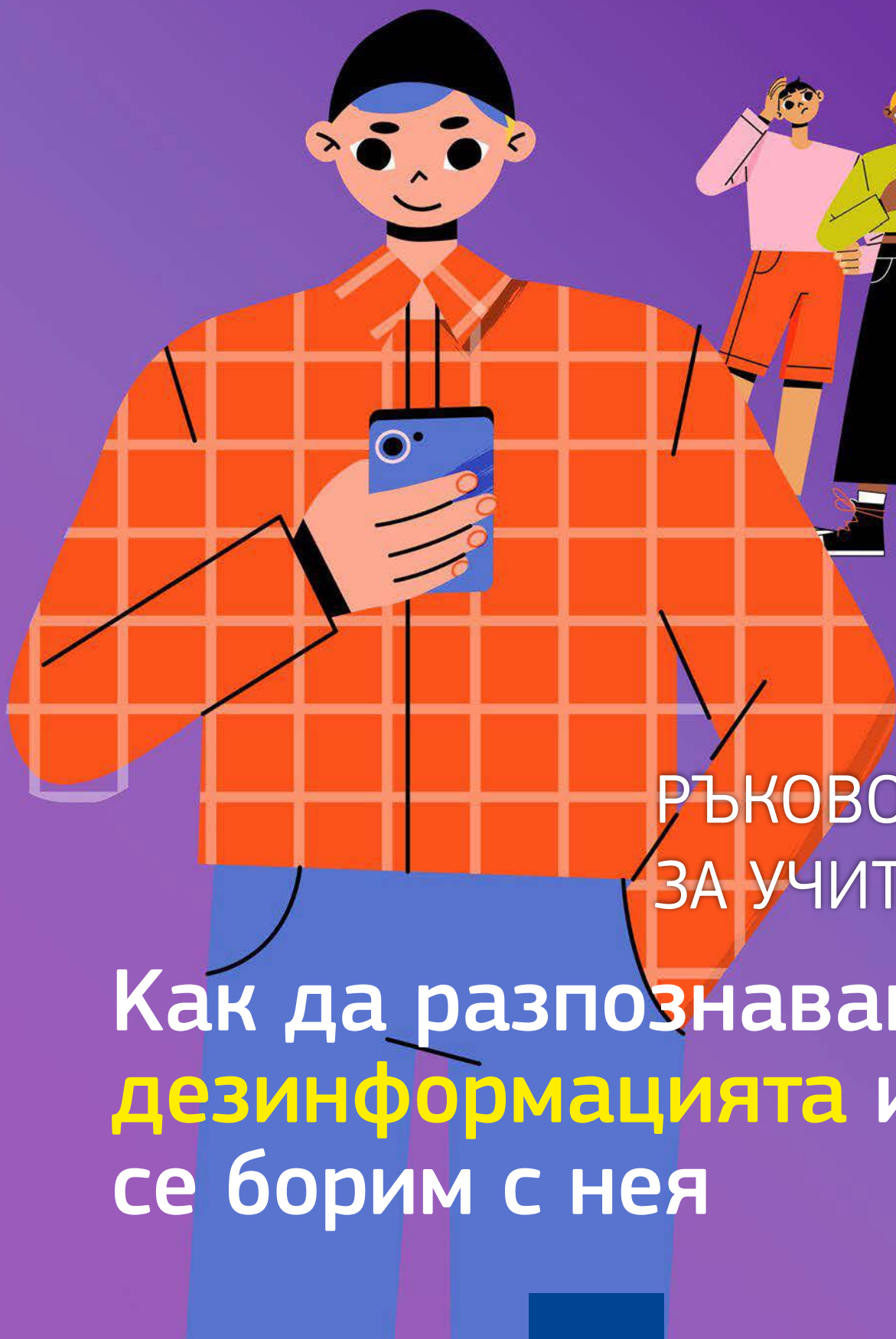

Европейска
КОМИСИЯ

РЪКОВОДСТВО
ЗА УЧИТЕЛИ

Как да разпознаваме
дезинформацията и да
се борим с нея

Настоящият документ не може да се счита за официална позиция на Европейската комисия.

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2024 г.

© Европейски съюз, 2024 г.

Политиката на Комисията за повторна употреба се прилага в съответствие с Решение 2011/833/ЕС на Комисията от 12 декември 2011 г. относно повторната употреба на документи на Комисията (ОВ L 330, 14.12.2011 г., стр. 39, ELI: <http://data.europa.eu/eli/dec/2011/833/oj>).

Освен ако не е отбелязано друго, повторната употреба на настоящия документ е разрешена съгласно лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Това означава, че повторната употреба се позволява, при условие че надлежно се посочи източникът и се укажат евентуалните промени.

За употребата или възпроизвеждането на елементи, които не са собственост на Европейския съюз, трябва да се поиска разрешение директно от носителите на авторските права.

Илюстрации: upklyak - Freepik.com

PDF ISBN 978-92-68-13959-2

doi:10.2775/637447

NA-03-24-059-BG-N

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение.....	4
2. Бележки за презентацията.....	8
3. Работа по казуси.....	14
Казус # 1 — Нарастващото влияние на „Q“.....	15
Казус # 2 — Внимание! Заглавията на здравни новини могат да бъдат заблуждаващи.....	16
Казус # 3 — Истински ли са птиците?.....	17
Казус # 4 — Обсъждане на изборите в социалните медии.....	18

1. Въведение

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящото ръководство има за цел да даде възможност на учителите в средното образование да започнат разговори с учениците си по важни въпроси, възникнали във връзка с разпространението на невярна информация, и по-конкретно на дезинформация. През последните години това явление се превръща във все по-сериозен проблем. То засяга общественото здраве, демокрацията и културните и правните норми, на които се основават обществата ни.

На много от тези въпроси няма лесни отговори и целта на тези материали не е просто да се покаже на учениците какво е вярно и какво е невярно, а да ги накарат да се замислят как се представя информацията и какви мотиви могат да имат тези, които разпространяват невярна или подвеждаща

информация. Учениците ще научат за стратегиите, които разпространителите на дезинформация често използват, за да манипулират своята аудитория, за това как самите те, като медийни потребители, могат да избегнат да бъдат подвеждани, както и за това как да разговарят с хора, които са се подвели от дезинформация.

Преподавателите са ключова част от разговорите на тема „дезинформация“. За да намерите повече източници за подготовка на уроци, посветени на дезинформацията и на цифровата грамотност в по-общ план, разгледайте [„Насоки за учителите и преподавателите за справяне с дезинформацията и насърчаване на цифровата грамотност чрез образование и обучение“](#), публикувани от Европейската комисия.

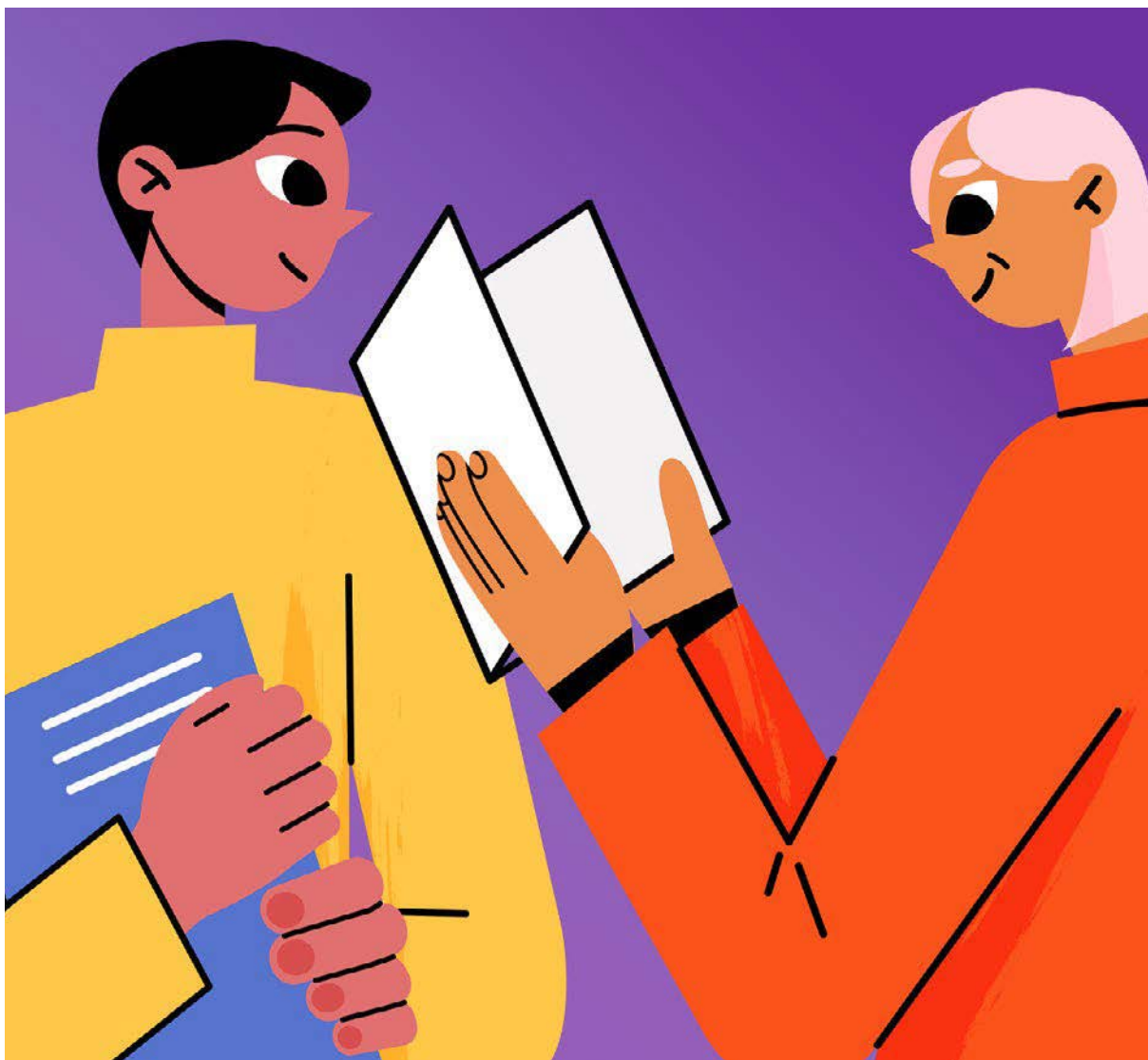

ЗА ПРЕЗЕНТАЦИЯТА НА РЪКОВОДСТВОТО
ЩРАКНЕТЕ ТУК

НАЛИЧНО СЪДЪРЖАНИЕ В РЪКОВОДСТВОТО

- **Встъпителна презентация** (във формат PPT)
  - Използвани са хипервръзки към видеоклипове в YouTube, които са на английски/руски, но има налични преводи
  - Разделът „Бележки“ под всеки слайд съдържа обяснения и описания
- **4 казуса за работа по групи** с въпроси за обсъждане (стр. 15—18 от настоящия документ).

ЗА КАКВО СЛУЖИ?

Целта на това ръководство е младежите да се запознаят с явлениято „дезинформация“ — да се създаде разбиране за заплахата, която то представлява, да се обясни как учениците могат да се предпазят от него и да се предостави възможност за по-задълбочено разглеждане на конкретни примери. Ръководството е със свободен достъп и е безплатно за всички учебни заведения. Макар и да има възможност да бъде пригодно за други възрастови групи, основната целева група са подрастващите от 15- до 18-годишна възраст.

КАК ДА ГО ИЗПОЛЗВАТЕ?

Ръководството е предназначено да бъде използвано за 1 или 2 урока на един нормален клас от средното училище.

Презентацията във формат PowerPoint съдържа хипервръзки към няколко видеоклипа. За един урок са достатъчни 1 или 2 от тези видеоклипове, за да се предадат основните идеи — може да използвате и другите, ако имате време, или да разпределите материала в рамките на няколко урока. Учителят може да прецени кои видеоклипове ще са най-подходящи за определен клас и ще предизвикат най-интересните дискусии.

КАКВО Е ДЕЗИНФОРМАЦИЯ?

В [Насоките за учителите и преподавателите](#) дезинформацията се определя като „доказуемо невярна или подвеждаща информация, която се създава, представя и разпространява с цел да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение обществеността“. Невярната информация е „доказуемо невярна информация, която се разпространява без намерение за заблуда“.

Това ръководство има за цел да подпомогне учениците да откриват манипулативни техники и да развият умения за самостоятелна оценка на информацията. Повече информация за определенията можете да намерите в посочените по-горе Насоки и в [раздела Learn \(„Научи“\) на платформата EUvsDisinfo](#).

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ:

! ДЕЙНОСТ	🕒 МИНИМАЛНО ВРЕМЕ	▶ ПРЕПОРЪЧИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ
Презентация „Разбиране на явленията „дезинформация“ (слайдове 1—21)	35 минути	Презентация във формат PowerPoint, преписи от видеоклиповете, интерактивна дискусия
Работа по групи (групи от максимум 5—6 души) (слайд 23)	15—25 минути	Работа по казуси (и препратка към презентацията във формат PowerPoint)
Презентации по групи и дискусия	25 минути за всяка група	Работа по казуси

2. Бележки за презентацията

БЕЛЕЖКИ ЗА ПРЕЗЕНТАЦИЯТА

Ако разполагате с повече време, може да посветите повече време на раздела „Как действа дезинформацията?“ (напр. като отделите повече време на външни източници и обсъдите различните примери с учениците) или да отделите повече време на работата по групи. Можете също така да използвате [Насоките на Комисията за учителите и преподавателите за справяне с дезинформацията и насърчаване на цифровата грамотност чрез образование и обучение](#), за да разработите още занимания.

Важно е да се подчертае, че свободата на изразяване на мнение е основна ценност на европейското общество. Целта на този урок не е да се покаже на учениците какво им е позволено да казват, а да им се помогне да мислят критично като цяло, и по-конкретно как да избягват да не бъдат манипулирани от хора или организации, които разпространяват

невярна информация с цел подкопаване на доверието в демокрацията, науката и институциите, които са важни за всички нас. Силните и независими медии и стабилната демокрация, където могат да бъдат чути много и различни гласове и мнения, също са от ключово значение за избягване на дезинформацията. Ето защо не става въпрос за намаляване на свободата на изразяване на мнение, а за нейното засилване чрез обучение на учениците да разпознават кога са манипулирани.

Не препоръчваме да се използва терминът „фалшиви новини“, тъй като понякога той се използва за критика на независими медии.

ЗАБЕЛЕЖКА: Дезинформацията е чувствителна тема и можете да предпочетете да използвате алтернативните примери, предложени на стр. 12 по-долу, ако те са по-подходящи за учениците Ви. Можете също така да потърсите други случаи, които са по-подходящи за учениците Ви, или да им поставите като групова задача да открият сами други казуси.

ВЪВЕДЕНИЕ слайдове 1—2

- Целта тук е просто да накараме учениците да помислят за дезинформацията.

КАКВО Е ДЕЗИНФОРМАЦИЯ? (слайдове 3—8)

→ Какво би могло да накара някого да разпространява невярна информация?

Това е добра възможност за провеждането на активна дискусия.

Невярната информация не се разпространява непременно само за целите на дезинформацията.

- Можете лесно да объркате **хумора** с истинските новини, особено ако идва от платформа или култура, която не познавате.
- По същия начин е лесно да станете жертва на **невярна информация**, когато се чувствате несигурни или заплашени от нова технология (напр. 5G/6G технология) или животът или здравето Ви са потенциално застрашени (напр. COVID-19). Ето защо се извършват различни проучвания за оценка на

въздействието, например преди пускането на пазара на нови технологии или лекарства. Тези проучвания обаче отнемат време, а междувременно може да се разпространят истории, в резултат на това, че хората ги приемат за верни и не осъзнават, че те могат неволно да подвеждат и дори понякога да вредят на останалите (вж. слайд 7).

- В някои случаи неверните истории могат да бъдат разпространявани и умишлено с цел заблуда на хората и в този случай говорим за **дезинформация**. Извършителите могат да използват много различни техники, като например емоционална манипулация, за да предизвикат силни емоции и да отклонят вниманието от истината, например чрез ангажиране на участник, който да се представя за жертва на ситуация (вж. слайд 8).

Целта е учениците да разберат колко лесно могат да бъдат заблудени — **никой не е безгрешен, а мислене в духа на „твърде умен съм, за да бъда излъган“ всъщност ни прави по-уязвими.**

КАК ДЕЙСТВА ДЕЗИНФОРМАЦИЯТА?

(слайдове 9—14)

- Едно отворено, толерантно общество е много по-устойчиво на дезинформация и други форми на манипулиране; дезинформацията се използва, за да се създаде разделение между хората и да се преувеличат вътрешните различия и съществуващите конфликти или противоречия.
- Хората, които разпространяват дезинформация, използват различни похвати, за да наводнят информационното пространство, така че да се почувстваме толкова объркани или претоварени, че вече да не знаем на кого да вярваме.
- Дезинформацията може да се разпространява много лесно в социалните медии — чрез кликбейт, ботове, фалшиви истории и др.
- Дълбоки фалшификати — ИИ (изкуственият интелект) може да се използва за създаването на убедителни фалшиви записи или изображения. (видеоклип)
[За повече информация за дълбоките фалшификати вж. тук.](#)
- Традиционните медии също се използват за разпространение на дезинформация, както се вижда от примера с „Русия днес“ — руска държавна медийна платформа, чието излъчване в ЕС беше спряно.
- Кратък видеоклип показва как изображенията могат да се използват извън контекст, за да се създаде невярно послание. (видеоклип)

КАК ДА РЕАГИРАМЕ НА ДЕЗИНФОРМАЦИЯТА (слайдове 15—20):

- **Не бързайте!** Когато реагирате на дезинформация — не се впускате да отговаряте незабавно, а отделете време, за да проверите фактите и да помислите за евентуални обяснения.
- **Как да проверите фактите** — някои въпроси, които да си зададете, когато попаднете на нещо, което изглежда като дезинформация, и някои ресурси, които могат да ви помогнат да проверите дали вече не е доказано от професионални проверители на факти, че дадена история е невярна.
- **Как да разговаряте за дезинформацията** с хората, които познавате.

КАКВО ПРАВИ ЕС ПО ВЪПРОСА? (слайд 21):

- Научете повече [за действията на ЕС срещу онлайн дезинформацията тук.](#)
- Европейският парламент е в [Instagram](#), [Facebook](#) и [X \(Twitter\)](#).
- Научете за последните случаи на дезинформация и вижте реални истории на [EUvsDisinfo.eu](#) (или в [YouTube](#), [Facebook](#) или [X \(Twitter\)](#)).

РАБОТА ПО ГРУПИ, ОБСЪЖДАНЕ НА ТИПИЧНИ ПРИМЕРИ ЗА НЕВЯРНА ИНФОРМАЦИЯ

(слайд 23):

Разделете класа на групи от максимум 5—6 ученици. Възложете работа по казус на всяка група. Отделете около 15 минути, в които учениците да прочетат случая и да разгледат въпросите, и след това още 20—25 минути за презентациите на всяка група и дискусия в клас.

- Нова опасна конспиративна теория, заради която се появява подобно на култ движение, което сега се разпространява бързо в Европа
- Неетична и подвеждаща реклама за „изключително ефективно“ лекарство X
- Истински ли са птиците? Пародийна конспиративна теория
- Публикации в социалните медии за изборите

Имайте предвид, че не всички казуси са примери за дезинформация, но всички те са важни за развитието на уменията на учениците да се ориентират сред ненадеждната информация.

ЗАБЕЛЕЖКА: Тези примери са представени под формата на готови за ползване материали, но Вие можете да потърсите други казуси, които са по-подходящи за учениците Ви, или да им поставите като групова задача да открият сами други казуси. Например конспиративни теории (правителствата разпространяват COVID-19, извънземни в „Зона 51“ и др.), невярна информация за здравеопазването, фалшиви факти за малцинствените групи... Също така може да е полезно да се позволи на учениците да направят бързи онлайн проучвания на предоставените казуси, за да видят сами каква информация съществува по въпроса. За да почерпите вдъхновение, разгледайте източниците, изброени на слайдове 19 и 20.

АЛТЕРНАТИВНИ ПРИМЕРИ

- [Дълбок фалшификат показва как украинският президент Володимир Зеленски се предава на Русия](#)
- [Сатирична статия за Ватикана, в която се твърди, че Исус няма да се завърне, представена като факт на уебсайт в САЩ](#)
- [Германската полиция, обвинена в инсцениране на фалшив арест на Грета Тунберг — линк 1](#)
- [Германската полиция, обвинена в инсцениране на фалшив арест на Грета Тунберг — линк 2](#)
- [Фалшива снимка на статия в ирландския вестник за „асимптоматично глобално затопляне“](#)
- [Твърдения, че светлинни изображения в небето над Хавай са доказателство за възпламеняването на горски пожари чрез лазери](#)

КОНСПИРАТИВНИ ТЕОРИИ

- [Земята е плоска](#)
- [Конспиративни теории за смъртта на принцеса Диана](#)
- [Елвис е все още жив](#)

3. Работа по казуси

КАЗУС # 1 НАРАСТВАЩОТО ВЛИЯНИЕ НА „Q“

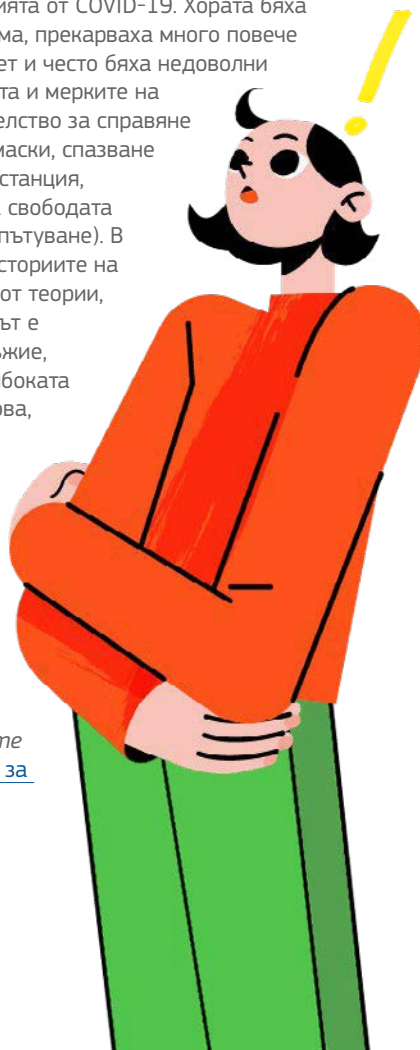
Какво е общото между бившия президент на Съединените щати Барак Обама, бившия държавен секретар и кандидат за президент Хилъри Клинтън, френския президент Еманюел Макрон, певицата Лейди Гага, ресторанта за пица Comet Ping Pong във Вашингтон, окръг Колумбия, основателя на Microsoft Бил Гейтс и актьора Том Ханкс? Според привържениците на конспиративната теория QAnon всички те са част от сатанинска мрежа за трафик на деца, в която участват знаменитости, политически и бизнес елити; твърди се, че президентът на САЩ Доналд Тръмп е нает от военни генерали, за да разкрие тази мрежа и да прекрати контрола ѝ върху правителството и медиите, което се нарича още „дълбока държава“. Теорията се разпространява от мистериозна онлайн личност, която използва кодовото име „Q“ и която твърди, че заема висок пост в правителството на САЩ с най-високото ниво на достъп до класифицирана информация.

QAnon излезе наяве в маргинални онлайн табла за съобщения като 4chan и 8chan през 2017 г. и оттогава придоби популярност в различни платформи на социалните медии. Ключова характеристика на QAnon, която е спомогнала за бързото ѝ разпространение, е естеството ѝ, което се основава на принципа на вземане на участие: Q често публикува улики на таблата за съобщения (познати още като Q Drops), като приканва последователите си да направят собствено проучване, за да разгадаят мистерията и да стигнат до истината зад различните теории. От края на 2019 г. QAnon достигна до европейски уебсайтове и страници на социалните мрежи и прерасна в местни движения, като се приспособи към местните характеристики и контексти, най-вече в Германия, Франция, Италия и Обединеното кралство. Съществуващи групи, като крайно десни движения в Германия, също възприеха историите на QAnon в [някои случаи](#). Твърди се, че могъщата „дълбока държава“, която е в основата

на историите на Q, не познава граници: местните последователи на QAnon описват европейските политици и избрани личности като Еманюел Макрон като „пешки на дълбоката държава“ и обвиняват германското правителство, че управлява тайна педофилска мрежа.

Не е изненадващо, че нещата се влошиха още повече заради пандемията от COVID-19. Хората бяха блокирани у дома, прекарваха много повече време в интернет и често бяха недоволни от ограниченията и мерките на тяхното правителство за справяне с епидемията (маски, спазване на социална дистанция, ограничения на свободата на движение и пътуване). В този контекст историите на QAnon варираха от теории, че коронавирусът е биологично оръжие, пуснато от „дълбоката държава“, до това, че Бил Гейтс е планирал епидемията, за да наложи масови ваксинации и да контролира световното население.

Можете също така да гледате [този видеоклип за QAnon](#).

?! ВЪПРОСИ ЗА ДИСКУСИЯ

1. Можете ли да разпознаете общ мотив в историите на QAnon, които се разпространяват в САЩ и в Европа?
2. Какво прави движението QAnon толкова „привлекателно“ за последователите му? С какво се различава от другите конспиративни теории?
3. Можете ли да разпознаете други моменти от историята, важни събития, които са отключили подобни вълни от конспиративни теории и дезинформация на всички континенти? Какво е общото между всички тях?
4. Въз основа на предишната ни дискусия — за целите на разпространителите на дезинформация — как смятате, че историите на QAnon могат да бъдат използвани от чуждестранни сили, за да превърнат Европа в мишена и да я направят да изглежда по-слаба?

КАЗУС # 2

ВНИМАНИЕ! ЗАГЛАВИЯТА НА ЗДРАВНИ НОВИНИ МОГАТ ДА БЪДАТ ЗАБЛУЖДАВАЩИ

Om Robert H. Shmerling, магистър, главен редактор, Harvard Health Publishing; член на редакционния консултативен съвет на Harvard Health Publishing. ноември 2021 г.

Попадали ли сте на заглавие, което привлича вниманието Ви, но след това намирате историята за разочароваща? Или по-лошо: разбирате, че драматичното заглавие е напълно подвеждащо? Да, и аз съм попадал на такъв материал.

Въздействието на едно добре измислено заглавие може да бъде голямо. Често преглеждаме заглавията, след което решаваме дали да прочетем статията или не.

По същия начин, по който [медийното отразяване на фармацевтичните изследвания](#) може да бъде подвеждащо или объркващо, така и заглавията в областта на здравеопазването могат да бъдат също толкова заблуждаващи. Пазете се от тези капани!

Преувеличени констатации от проучване

- **Изпробвано ли е върху хора?** Ако едно проучване установи, че дадено лекарство е безопасно и ефективно срещу сериозно заболяване, това е голяма новина. Но какво се случва, ако всички обекти в проучването са били мишки? Изключването на тази важна подробност от заглавието преувеличава значението на проучването.
- **Твърде драматично заглавие.** Драматични термини като „пробив“ или „новаторски“ са често срещани в заглавията на медицинските изследвания. Въпреки това истинските пробиви са доста редки. Такова е естеството на науката: обикновено знанията се натрупват бавно, като всяко откритие надгражда по малко върху това, което вече е известно.
- **Твърде гръмки заглавие.** В заглавията, които обобщават констатациите от дадено проучване, често се появяват смели твърдения. Ако изследователи например установят нов вид клетки в кръвта, които се увеличават при влошаване на дадено заболяване, те могат да изкажат предположение, че лечението за намаляване на тези клетки би могло да контролира

заболяването. В заглавието гръмко се твърди: „Изследователи откриват нов подход към лечение!“. Да, би могло да се случи един ден, но това е твърде преувеличено твърдение, при положение че в проучването дори не се прави оценка на лечението.

- **Пропускане на най-важния резултат.** Да речем, че вместо да се проучва как дадено лечение се отразява на сърдечно заболяване, се изследва как лечението се отразява на рисков фактор за това заболяване. Добър пример е холестеролът. Чудесно е, че даден лекарствен продукт намалява холестерола, но много по-добре би било, ако намалява процента на сърдечносъдовите заболявания и смъртните случаи. В заглавията рядко се отразява важната разлика между „свързаната мярка“ (насочена към даден рисков фактор) и най-важния резултат (намаляване на процента на смъртност).

*Източник: Harvard Health Publishing Blog, 21.11.2021 г.
Edited for length.*

?! ВЪПРОСИ ЗА ДИСКУСИЯ

1. Какви са възможните отрицателни последици от преувеличени или неточни заглавия за научни изследвания (особено на медицински изследвания)?
2. Можете ли да се сетите за (или да намерите) примери за статии, които преувеличават резултатите от научни изследвания?
3. Смятате ли, че хората биха продължавали да четат или гледат новини за медицински изследвания, ако те са представени точно?
4. Как хората могат да се уверят, че няма да бъдат подведени от прекалено драматично представяне на научни изследвания?

КАЗУС # 3

ИСТИНСКИ ЛИ СА ПТИЦИТЕ?

Виждали ли сте наскоро птица? Забелязахте ли нещо странно в нея? През 2017 г. по време на протести се появиха лозунги „Птиците не са истински“, а в социалните мрежи започна да се разпространява теорията, че това, което изглежда като птици, всъщност са дронове. Поддръжниците на теорията твърдят, че всички птици в Съединените щати са били унищожени от федералното правителство между 1959 г. и 1971 г. и са заменени с дронове, използвани от правителството за шпиониране на граждани. Твърдят още, че това се е случило и в други държави, въпреки че не посочват нито една държава от ЕС.

Както и при други конспиративни теории, има несъответствия в твърденията на привържениците им, като сред тях са следните:

- Върху колите падат птици изпращания твърде често, за да бъде това съвпадение: всъщност това е вид течно устройство за проследяване.

- В действителност яйцата и месото, които хората консумират, са „100 % синтетични“ и са произведени от правителството на САЩ, за да се притъпи подозрителността на хората.
- Президентът Джон Ф. Кенеди е убит от правителството на САЩ, тъй като не е бил склонен да допусне избиването на птиците.

Въпреки че в продължение на няколко години създателят на движението Peter McIndoe твърдеше, че наистина вярва в това, което говори, през последните години призна, че това е сатирична конспиративна теория, породена от разочарованието му от разпространението на конспиративни теории по време на президентството на Тръмп.

Можете да [прочетете повече „Птиците не са истински“ тук](#). Това не е единствената „фалшива“ конспиративна теория — можете да [се запознаете и с конспирацията „Билефелд“](#).

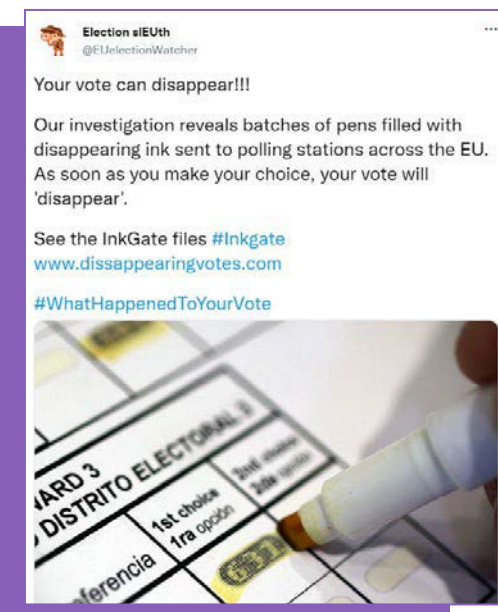
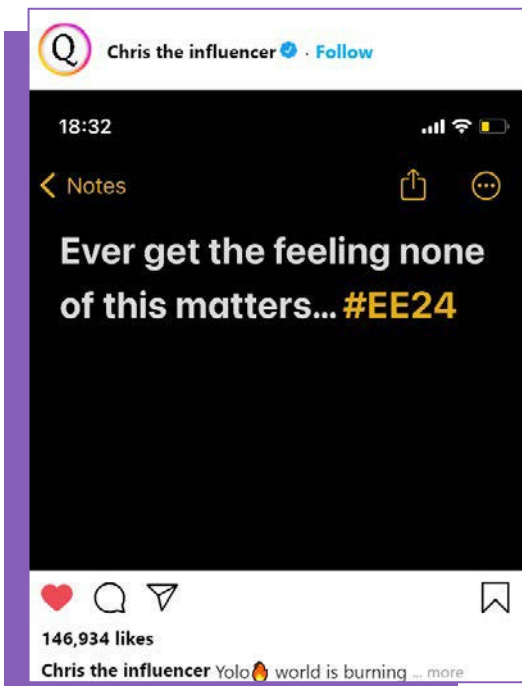

?! ВЪПРОСИ ЗА ДИСКУСИЯ

1. Смятате ли, че някой вярва в тази теория?
2. Какво общо има тази теория с „истинските“ конспиративни теории, за които сте чували?
3. Защо според Вас хората започват да вярват в конспиративни теории?
4. Сатиричните конспиративни теории добър начин ли са за борба с „истинските“ конспиративни теории?

КАЗУС # 4 ОБСЪЖДАНЕ НА ИЗБОРИТЕ В СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ

Разгледайте публикациите в социалните медии по-долу. Те не са истински, но са вдъхновени от видове публикации, които обикновено се появяват в социалните медии в навечерието на изборите. Важно е да се има предвид, че при всички избори могат да възникнат малки нередности и човешки грешки и че съществуват установени практики за тяхната проверка във всички държави от ЕС. Изборите обаче често са обект на по-координирани действия с цел дезинформация, при които се твърди, че има изборна измама, изборни нередности и др.

Генерирани от Tweetgen.com и Zeoob.com изображения

?! ВЪПРОСИ ЗА ДИСКУСИЯ

1. Съгласни ли сте с някои от доводите в тези публикации? Защо (защо не)?
2. Каква според Вас е мотивацията на хората да публикуват такива неща в социалните медии?
3. Какво въздействие според Вас биха могли да имат такива публикации върху изборите?
4. Ако Ваш приятел публикува нещо подобно в социалните медии, как бихте отговорили?

